

ZORUNLU BİLGİ*

Yazan: JOHN HOSPERS

Çeviri: Doç. Dr. Şahin FİLİZ** / Mehmet HARMANCI***

Abstract

Necessary Knowledge

We can begin by asking simply, “What do we know?” and “How do we know it?” More specifically, what statements are there whose truth we can be said to know? What are the tests of this knowledge? And how did we arrive at it—are there different kinds of statements whose truth must be apprehended in different ways? A consideration of questions such as these brings us at once to a controversy between two rival point of view: rationalism, and empiricism.

Felsefenin holüne girdikten sonra, şimdi bizzat köşkün içine girmeye hazırlanalım. Birinci bölümde tartıştığımız sorulardan bazıları, köşkün kendisinin neye benzeyeceği açısından bize bir ipucu verebilir. Soruların çoğu, ele almak üzere olduğumuz problemlerle ilgili konuyu açık olarak aklımızda tutmamıza yardımcı olacaktır.

Hemen felsefe yapmaya koyulan çoğumuz için insan yaşamı, özgürlük, Tanrı, doğru ve yanlış hakkında yanıtlar vermeyi arzuladığımız sorulara dalarak işe başlamak, göz kamaştırıcı olabilir. Ancak bu şeyler hakkında entellektüelce

* Yakında kitap olarak neşredilecek olan “An Introduction to Philosophical Analysis, [Printice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, 1961, X. Baskı] “ adlı eserin, (86.- 96.) Sayfalarının çevirisi.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

*** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

konuşmak üzere bir duruş almadan önce, yapılacak pek çok ayırım ve düşünerek harcanacak nice saatler vardır. Bu da bizi, hangi problemlerin, geliştirilmeleri için en hazırlıklı ve en geniş arka planı gerektiren problemler olduğunu kendimize sorma yükümlülüğüne götürür. Tartışmamız, onların yeterince irdelenebileceği bir noktaya ulaşıncaya kadar, bu problemlere eğilmek bizim yararıma olacaktır.

Basit bir şekilde şöyle sorarak başlayalım: “Ne biliriz?” ve “Onu nasıl biliriz?” Daha da özelleştirerek sorarsak şöyle deriz: “Bize, doğruluklarının bilinebileceği söylenen hangi ifadeler vardır?” “Bu bilgi nasıl sınanabilir?” “Ve ona nasıl ulaştık?” “Doğrulukları, farklı yollarla kavranılması gereken farklı ifade çeşitleri var mıdır?” Bu tip soruların gözönüne alınması bizi, ilk önce, iki rakip nokta arasındaki bir çekişmeye götürür: *Rasyonalizm ve empirizm*.

I. RASYONALİZM ve KAVRAM EMPIRİZMİ¹

Her birinin, cevabı kendi içinde barındırdığına dayanarak, “rasyonalizm” ve “empirizm” terimleri farklı görüşleri temsil eder. 1. “Fikirlerimiz ya da kavramlarımız nereden gelir?” sorusu, iki cevaplıdır. Bazen “kavram rasyonalizmi”, bazen de “kavram empirizmi” diye bilinir. 2. “Yargılarımızın doğru mu yanlış mı olduklarını hangi ölçütle sinayacağız?” sorusu da iki cevaplıdır; kimi zaman “yargı rasyonalizmi”, kimi zaman da “yargı empirizmi” diye adlandırılır. (Ya da daha yaygın ve daha basit şekliyle “rasyonalizm” ve “empirizm” diye bilinir.) Biz bu iki sorudan öncelikle ikincisiyle ilgileneceğiz. Yine de bu ikisi birbiriyle ilişkidir. Çünkü biz kavramları yargı biçiminde kullanıyoruz. Bu nedenle, ikinci soruya yönelmeden önce, (gerçi sadece ona ait bir tür arkaplan olarak) birincisine çok kısa değineceğiz.

Kavram empirizmi, insanoğlunun sahip olduğu bütün fikirlerin ya da kavramların deneyden (*experience*) geldiği görüşüdür. Kavram rasyonalizmi bunu reddeder; kavram rasyonalizmi, onların pek çoğunun ya da hemen hepsinin deneyden kaynaklanabileceğinde hemfikirdir, bununla birlikte, hem doğuştan gelen, hem de herhalükârda zihnin temel yapısının bir parçası olan birtakım kavramlara sahip olduğumuz üzerinde ısrar eder. Böylece kavramlar varlıkları itibariyle sahip olduğumuz deney türüne bağlı kalmazlar. Tecrübe ettiğimiz dünya, olduğundan tümüyle farklı olsa da, sahip bulunduğumuz birtakım kavramlar vardır.

¹ Bu kısım, konunun bütünlüğü açısından burada verilmektedir. Ancak bölümün kalan kısmının anlaşılmasına zarar vermeksizin, göz ardı da edilebilir.

John Locke (1632-1704)'tan başlayarak kavram empiristleri bütün fikirlerimizin deneyden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte onlar, genellikle *basit* fikirlerle *karmaşık* fikirleri birbirinden ayırmaktadırlar. Basit fikirler, geçmişte belli deneyler (geleneksel olarak “izlenimler” diye adlandırılmıştır) aklımıza gelmişse, işte yalnızca onlar bizim sahip olabileceğimiz fikirlerdir. Bu yüzden, eğer yaşamımızda özel vesilelerle kırmızı renge dair herhangi bir örneği tecrübe etmemişsek, o halde kırmızılıkla ilgili hiçbir fikre sahip olamayız demektir. Kör doğan bir kimsenin hiçbir renk fikri olamaz; fikirlerin bütün bir “boyutu”, onun için eksik kalacaktır ve görüş yetisini yeniden kazanıp böylece renkleri kendisi için tecrübe edinceye kadar bu fikirleri elde edemeyecektir. Yine, acı fikri basit bir fikirdir. Acı fikrine sahip olmak için, acıyı bizzat kendimiz tecrübe etmiş olmalıyız. Görsel biçim fikrine sahip olmak için görsel biçimleri görmüş olmalıyız ve dokunma biçimleri fikrine sahip olmak için de şeylere dokunmuş olmalıyız. (“Biçim fikri” gerçekte iki yönlüdür: Görüş ve dokunuş) Acılık fikrine sahip olmak için acılığı tecrübe etmiş olmalıyız. Genel olarak, sadece görünüşte tanımlanabilir, yani, “tanımlanamaz sözcükler” diye bilinenler, bizim kendilerine ilişkin basit fikirlere sahip olduğumuz şeyleri adlandıran sözcüklerdir. Kırmızılık fikrini basit fikirlere dahil edemememizden dolayı “kırmızı” sözcüğünü, birlikte nasılsa aynı şeyi kasteden diğer sözcükler yoluyla tanımlayamayız. Kırmızılık, benzersizdir (unique) ve kırmızı şeylerin görsel tecrübesine sahip olmanız dışında hiçbir şey kırmızılık mefhumunu vermeyecektir.

Bir milyon-yüzlü bir çokgen fikrine sahip olmak için bir milyon-yüzlü bir çokgen görmemiz gerekir mi? Ejderha fikrine sahip olmak için bir ejderha görmemiz gerekir mi? Hatta empirist bile buna evet cevabı vermeyecektir. Ancak o, bu şeylere ait fikirlerin karmaşık fikirler olduğunu ve doğrudan doğruya deneyden kaynaklanan basit fikirlere oluştuğunu ekleyecektir. Böylece, *dolaylı olarak* -onları kompoze eden basit fikirler yoluyla- karmaşık fikirler de deneyden kaynaklanır. Eğer bir ejderha, ateş kusan bir yılansa, bir yılan fikriyle, bir ateş kuma fikrini bir araya getirerek bir ejderha fikrini teşkil edebiliriz. Sırasıyla bu fikirlerin hepsi karmaşıktır; fakat nihai olarak onlar basit fikirlere bölünürler: Sarılık fikri (alevler içinde), biçim fikri (hem ateşlerin hem de yılanların sahip olduğu biçim), sıcaklık fikri (alevlerin ürettiği) ve belki de diğerleri. Bizim şu anki amaçlarımıza göre, hangi basit fikirlerin, karmaşık olanlar içerisinde yer aldığı önemli değildir. Asıl sorun, bütün karmaşık fikirlerin basit fikirlere bölünmesi ve bu basit fikirlerin de doğrudan doğruya deney kanalıyla bize gelmesi gerektiğidir. (Deneyin kaynağının bizim *dışsal* duyularımız olması gerekmez: Acı ve haz fikirleri, umut ve korku, aşk ve nefret, düşünce ve tutku fikirleri, bi-

zim içsel duyularımız yoluyla bilinen tümüyle basit fikirlerden ibarettir. Ancak her ikisi de, bizim basit fikirlerimizden türettiğimiz tecrübeleri bize vermelidir.)²

Hemen hemen herkes, belki de kavram rasyonalisti de dahil, bizim henüz bahsettiğimiz fikirlerin deney yoluyla geldiğini ikrar edecektir. Bununla birlikte daha çelişkili olanları vardır. Sebep fikri ya da sebeplilik, kavram empiristine göre, basit olanlardan müteşekkil karmaşık bir fikirdir. Ancak kavram rasyonalistleri, sebeplilik fikrinin, insan zihninin doğuştan gelen bir özelliği olan basit bir fikir olduğunu ileri sürmektedirler. Buna göre sebep fikri, söylemek gerekirse, biz tüm yaşamımız boyunca tek bir sebeplilik örneğine dahi rastlamasak da, sebeplilik fikrine sahip olabilelim diye, edimlerimize dayalı sebeplilik fikri olmalıdır.

Tanrı fikri başka bir örnektir. Kavram empiristlerine göre Tanrı fikri; ahlaki iyilik, yardımseverlik, güç, maneviyat ve diğerlerinden oluşan karmaşık bir fikirdir. (Gerçi bu fikirlerin her biri, tayin etmek için hatırı sayılır zaman alacak basit bir fikirdir.) Bununla beraber, kavram rasyonalistlerine göre Tanrı fikri genelde, bizim tarafımızdan deney yoluyla bilinmesi gereken basit fikirlerden müteşekkil karmaşık bir fikir değil, (bazen Tanrı tarafından bize doğrudan aşılana bir fikir şeklinde) insan zihninin temel yapısının parçası olarak sahip olduğu basit bir fikir biçiminde tasarlanır.

Kavram empiristinin zaman zaman zorlandığı başka fikirler vardır. (1) Doğru çizgileri ya da kusursuz daireleri tam olarak asla görmediğimiz halde, doğrusallık, dairesellik ve diğer geometrik fikirler nereden gelir? Belki de bunlar karmaşık fikirlerdir; bizim tecrübeden edindiğimiz basit fikirlerden oluşmuştur; ancak böyleyse, bu gösterilmelidir. (2) Kapsam (implication) kavramı gibi mantıksal ve matematiksel bağlantılara ait kavramlarımız nereden gelir? “A, B’den daha geniştir” dediğimizde, bu yargımız “B, A’dan daha küçüktür”ü kapsar. Biz kapsam nosyonunu kullanıyor gözüküyoruz., ama bu düşünce nereden gelir?

² Bu görüşe göre, kavram empiristi bazen, sözcüklerin bilişsel anlamına bir ölçüt ilişitir: Bizim hiçbir basit fikrine sahip olmadığımız ve bundan dolayı da (kavram empiristine göre) hiçbir kavram teşkil edemeyeceğimiz şeyleri temsil eden sözcükler bilişsel anlamı olmayan sözcüklerdir. Kavram rasyonalisti bu ölçütü reddeder.

Bu ölçütün takdimi, önceki sayfalarda tartışılan genel ölçütün üstünde ve ötesinde, bilişsel mânâya ilginç bir sınırlamayı beraberinde getirir. Anlamın ölçütü hakkında 3. Bölüm’de söyleyecek çok şeyimiz olacak, fakat biz, bunu, sözcükler ve kavramlar yoluyla değil, cümleler aracılığıyla yapacağız. Bu problem neredeyse tamamen cümleler yoluyla tartışılır ve 1. Bölüm’de bilişsel anlamı hali hazırda bu yöntemle tartışmaktayız.

Tecrübemizin neresinde onu buluyoruz? Ve o eğer karmaşıkça, tecrübe ettiğimiz hangi basit fikirlerden oluşur?³

Aynı zamanda, bir kavram empiristi olmak için herkesin doğal bir eğilimi vardır. Düşünmeye itildiğimizde, deney dışında biz kavramlarımızı başka nereden elde ederiz? Kesinlikle onlar doğuştan değildir. Üç yüz yıl önce bu makul görülmekteydi. Ama psikologların doğuştan hiçbir kavram yoktur demelerini dikkate alacak olursak, rasyonalistin konumuna nasıl yer bulunacaktır? Doğrudan ya da dolaylı olarak bu kavramlara sahip olmaktan bizi alıkoyan tecrübeler yoluyla, *bütün* kavramların kökenine ilişkin bir dökümünü, bir yolunu bularak ortaya koyamamız mı gerekir?

Bu meselenin tam olarak değerlendirilmesi, felsefe tarihiyle detaylı bir ünsiyeti icap ettirir. Biz şimdi bu konuya giremeyiz. Biz bu başlıca iki görüşü, kimi zaman *yargı rasyonalizmi* ve *yargı empirizmi* diye adlandırılan görüşlerden ayırmak için göz önüne almaktayız. “Yargılarımızın doğru olduğunu nasıl biliriz?” Empirist, “Deney ve sadece deney bizi bilmeye muktedir kılar.” derken; rasyonalist buna karşı çıkar. Bununla birlikte, nitelikler ve düzeltmeler olmadan, ne bunu söyleyeceğiz ne de ne olduklarını belirteceğiz. İlk önce bazı çok önemli ayrımlar yapmak zorundayız.

II. ANALİTİK ve SENTETİK ÖNERMELER;TOTOLOJİLER

Analitik Yargılar: Bir kimse, “Kara kediler vahşidir.” ya da “Kara kediler uğursuzluk getirir.” derse, bir başkası da onun yargısının doğruluğunu sorgulayabilir; ancak muhtemelen hiç kimse, doğru ya da yanlış olsun, onun hakiki bir yargı olduğunu sorgulamayacaktır. Bununla beraber bir kimse, “Kara kediler karadır” derse, onun hiçbir şey söylemediğini, yahut bazı doğru şeyler söylediğini, ancak, söylemeye değer olmak bakımından tamamen boş konuştuğunu ifade etmekten kendimizi alamayabiliriz.

“Kara kediler karadır” *analitik* bir yargı örneğidir. Terim belki de talihsizdir, çünkü “analitik” sözcüğü, başka şeyleri de ifade eder. Öte yandan bu te-

³ Rasyonalist, kırmızılık fikrine sahip olmamızın, kırmızı şeylerin daha önceki görsel tecrübelerine sahip olmamıza yaslanmadığını söylemeye kadar ileri gidebilir. O, empiristin kırmızılık *fikriyle*, kırmızı şeylerin zihinsel bir *tasavvurunu* birbirine karıştırdığını ve kırmızıyı herhangi bir yerde görmeksizin herhangi kırmızı bir şeyi tasavvur edemeyeceğimizin doğru olduğunu söyleyecektir. Fakat şunu da ekleyecektir: Kör doğmuş kişi bile, “kırmızı” sözcüğünü cümlelerde doğru bir şekilde kullanabileceği, hatta, örneğin, ışığın dalga boylarını kaydeden araçları okumak için dokunma duyusunu kullanarak kırmızı şeyler hakkında tek tip doğru yargılar oluşturabileceği anlamında bir fikre, ya da kırmızılık kavramına sahip olabilecektir.

rim, filozoflar arasında yaygın bir kullanım temeline sahiptir ve o, özne dökümünü sürekli olarak baştan başa tarar. Bu sözcüğün kullanımı, doğru olup olmadığını bilmek için, sizin yalnızca bu tür bir yargıyı *analiz etmek* zorunda olduğunuz gerçeğinde kökleşir. Örneğin, “Bütün kara kediler karadır”ı, “Bütün AB, A’dır” şeklindeki genel form içinde analiz edebilirsiniz. Cümlelerin mantıksal yüklemi diye adlandırılan “kara” teriminin, zaten cümlelerin öznesinde içerilenei sırf tekrar ettiğini görürsünüz. “Kara” sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmek zorunda bile kalmayacaksınız. Hangi anlama gelirse gelsin, onun yüklemdeki aynı anlamla tekrar edildiğini bilmek yeterli gelecektir.

Biçimde çok az farkı olsa da “Kara karadır” da analitik olacaktır. “AB, A’dır” yerine, “A, A’dır”. Yine, bizim parçalı olandan ziyade şu an için tam bir tekrar olan, özne (olan) terimi sırf tekrar eden yüklemimiz var.

Eğer yüklemde, özneye içerilenden başka bir şey varsa -eğer örneğin, “Kara kediler karadır” yerine, “Kara kediler vahşidir” imiz varsa- yargının analitikten ziyade *sentetik* olduğu söylenir. Burada bu model, “AB, C’dır” ya da bazen yalnızca “A, B’dır “. (“İnsanlar bencildir”). Günlük yaşamımızda telaffuz ettiğimiz tüm yargılar sentetiktir.

Totolojiler: Bütün yargılar hem analitik hem sentetik midir? Tam olarak değil. Bütün cümleler eğer özne-yüklem formundaysa, o doğru olacaktır. Fakat tüm cümleler böyle değildir. Örneğin, “Hem bu evi terk edersin, hem de terk etmezsin”, ilk örneklerde olduğu gibi, bir özne-yüklem cümlesi değildir, ne de, “Buradaysan, o halde buradasın” gibi değildir. Bunlar totolojidir.

Genel karakterleri itibarıyla totolojiler daha çok analitik yargılara benzerler. Gerçekten de, bu kitapta tüm amaçlarımız için, herhangi bir şeyi analitik bir yargı ya da bir totoloji olarak adlandırmamız sorun olmayacaktır. Yalnızca mantık çalışmasında belli amaçlar için bu bir fark yaratır. (Bir şey mantıkta “atomik”, başka yerde ise “moleküler” diye analiz edilir.) Amaçlarımız açısından en ziyade önemli olan, her ikisinin de ortaklaşa neye sahip olacaklarıdır. Açıkça söylemek gerekirse *onları reddetmek, insanı kendisiyle çelişkiye düşürür*; başka bir deyişle, onların inkarı, kendi içinde çelişkili yargıyla sonuçlanır.

Sentetik bir yargı, tam tersine, şimdi, ne bir totoloji, ne de bir analitik yargı olarak tanımlanabilir. Doğru ya da yanlış olsun o, kendi içinde çelişkiye düşülmeden inkar edilemez.

Açık (Yargı), Kapalı (Yargı)’ya Karşı: Sıklıkla bir yargı *açıklıkla* analitiktir. “Kara kediler karadır” yargısı gibi. Ya da “Eğer buradaysan, o zaman

buradasın” yargısı gibi açık bir totolojidir. Böyle örneklerin tanınması kolaydır ancak totolojiler *kapalı* da olabilir: “Bütün biraderler erkektir”. O bir biraderse, o halde o erkektir”.⁴ Burada sözcüklerin açık bir tekrarı söz konusu değildir. “Birader” sözcüğünün anlamını analiz ettiğimizde de görebileceğimiz gibi, yine de her iki yargının kendi içinde çelişkili olduğu inkar edilemez. Eğer bir birader aynı ailenin erkek evladıysa, o zaman “erkek”, “birader” sözcüğünün tam anlamının (tanımının) bir parçasıdır. Öyleyse, bir kimsenin birader olduğu ama bir erkek olmadığını söylemek kendi içinde çelişkili olacaktır.

Karşılaşacağınız analitik yargıların ve totolojilerin pek çoğu kapalı olanlardır. Örneğin, “Bütün cisimler uzayda yer kaplar” yargısını göz önüne getirin. O, kapalı analitik bir yargıdır, açık bir yargı değildir. Cisimle biz neyi kastediyoruz? Ne ortak kullanım, ne de fizik bilimi tanımın tüm ayrıntıları üzerinde mutabıktır, cisim olmak için herhangi bir şeyin uzayda yer kaplaması gerektiğini tümünün kabul edeceği apaçıktır. Eğer “cisim” sözcüğüyle bağlantılı öteki karakteristiklere sahipse, bu ağırlıkla ilgili doğruluk gibi değildir. Ağırlığı olmayan herhangi bir şey cisim diye adlandırılmaz. Öte yandan uzayda yer kaplama, vazgeçilmez bir tanımlayıcı karakteristik olacaktır: Herhangi bir yer kaplamayan bir şey, sahip olduğu öteki karakteristiklerin ne olduklarına bakılmaksızın, cisim olarak adlandırılmayacaktır. Bu bakımdan, eğer cisim uzayda yer kaplar diyorsanız, siz, “cisim” sözcüğüyle kastettiğiniz şeyin parçasını ancak ifade ediyorsunuzdur. Öyleyse, yargınız analitiktir: “Uzayda yer kaplayan her şey, uzayda yer kaplar.”

Daha ileri adımlardaki incelemelerde, ilk bakışta sentetik görünen pek çok yargının analitik ya da totolojik olduğu görülür. “Özgür seçimlere inanmayan bir kimse, demokrasiye inanmaz.” Bu sentetik görünüyor; bununla birlikte eğer konuşmacı “demokrasi” ile, özgür seçimlerle oluşan bir hükümet biçimini *kastediyorsa* o zaman tabii ki o tamamen sentetik değildir; sizin demokrasiye inandığınızı öne sürmek ve özgür seçimlere inanmadığınızı öne sürmek kendi içinde çelişkili olacaktır. “Eğer bu bölüme yeterince uzun çalışırsanız, onu anlayacaksınız” yargısı da sentetik görünüyor; ancak, yeterince uzun demek, ne kadar uzunluktur? Bir kere, iki kere, on kere, bin kere okuyorsunuz, her seferinde, “Hâlâ anlamıyorum” diyorsunuz. Size de, “Yeterince uzun okumadın”

⁴ Ancak analitik görünen her yargının gerçekten öyle olmadığına dikkat edilmelidir. “Kara kuşlar karadır” analitik değildir. Çünkü kara olmak, Kara kuşlar sınıfının tanımlayıcı bir karakteristiği değildir. Bu sözcük kullanılır. Çünkü bu sınıftaki kuşların çoğu tesadüfen siyah olurlar. Zoologlar genellikle sözcükleri renklerine değil yapılarına göre belirleyerek tanımlarlar. Ve “X yapısındaki kuşların bütünü (ya da çoğu) karadır” yargısı sentetiktir, analitik değildir.

deniliyor. Konuşmacı “yeterince uzun”u, “sen anlayıncaya kadar”la özdeşleştirmek bakımından kullanıyor. Hiç kimse onu muhtemelen çürütemez, çünkü onu inkar etmenin kendi içinde çelişkili olduğuna dair çok sağlam bir nedeni vardır. O temsil ettiğinden dolayı bir totolojidir: “Onu anlayıncaya kadar okursan anlayacaksın.” Onun altı-üstü bir totoloji olduğunu anlayana kadar onu çürütmek için boşuna uğraşabilirsin.

Bu bağlamda iki noktanın açığa çıkarılması gerekir:

1. Sözcüklerin kullanımı tek tip olmadığından, farklı insanların bir ve aynı sözcüğe farklı anlam yüklemelerinden dolayı, bir yargı bir yerde analitik, bir başka yerde sentetik kullanılabilir. “Eğer yeterince uzun çalışırsan onu anlayacaksın” yargısının bir totoloji olması gerekmez. Eğer ona saatlerce çalışır ve hâlâ anlamazsan, konuşmacı şöyle diyebilir: “Sanırım yanıldım. Sen şimdi onu yeterince uzun okudun ve hâlâ anlamıyorsun. “Bu durumda onun telaffuz ettiği öncül yanlış bir sentetik yargı idi.

2. Verilen bir yargının sentetik olup olmadığını söylemek neredeyse imkansızdır. Çünkü konuşanın kendisi, kendi sözcüğünün anlamı hakkında açık bir fikre sahip değildir. Yaptığı şeyin, bir sözcüğün tanımlayıcı bir karakteristiğini ifade edip etmediğini (en nazından sözcüğü kullandığında) ya da, sözcük tarafından adlandırılan şey hakkında herhangi bir fikir öne sürüp sürmediğini bilmez. 1. Bölüm’de gördüğümüz üzere, bu çok sık tekrar eden bir hadisedir. “İyi insan sözünden caymaz.”, sentetik midir, değil midir? Bizzat konuşan, iyi insanın tanımlayıcı bir karakteristiğini dile getirip getirmediğini ya da, başka alanlarda iyi veya kötü hükmünü verdiği kişiler hakkında bir gerçeği (olguyu) ifade edip etmediğini bilemeyebilir.

(Bir yargının analitik olup olmadığını bilmek için onun tanımının tamamını bilmek gerekmez. Fakat sadece, yargıda öne sürülen karakteristiğin tanımlayıcı olup olmadığını bilmek gerekir. O halde, “Masalar dayanıklı katı objelerdir” yargısı analiktir; yargı bir tanım değilse de, diğer tanımlayıcı karakteristiklere de gerek vardır.)

Tanımlar Totoloji midir? Tanımlayıcı karakteristiklere ait yargılar kadar tam tanımlar da totolojidir. Örneğin, “Bir yard* üç fittir”. Tanımlanan terim yerine tanımlayıcı ibareyi koyun. Buna göre biz, açıkça bir totoloji olan “Üç fit,

* Yard, İngilizce konuşulan ülkelerde kullanılan bir uzunluk ölçü birimidir. Bir yard, üç fit, otuz altı inç 0, 90144 m. dir. (çvr.)

üç fittir” yargısına ulaşmış oluyoruz. Kapalı totoloji, yukarıdaki durumlarda olduğu gibi, yerini değiştirerek onu açık hale getirmektedir.

Bu Bilişsel Bölüm’de söylediğimizle çelişir mi? Orada koşullu (stipulative) tanımlarla ihbari tanımları birbirinden ayırmıştık. Koşullu tanımlar totoloji değildir; çünkü onlar tamamen yargı değildir, bununla birlikte, bir sözcüğün kullanımına ilişkin önermelerdir. Verilen tanımlar da totoloji değildir: Onlar sadece bir sözcüğün insanoğlu tarafından nasıl kullanıldığını anlatırlar. Bu veri, daima sentetik bir yargıdır: “İnsanlar ‘yard’ sözcüğünü [...] kastetmek için kullanırlar. “ Doğru bir yargı olabilirse de, onu reddetmek kendi içinde bir çelişki değildir, bu yüzden de sentetiktir.

O halde başka bir durumda da bir tanım totoloji değildir. Koşullu bir tanımın durumunda biz, tümüyle bir iddia olmayan ve bu yüzden de ne doğru ne de yanlış olan, “Yard’ı [...]nı kastetmek için kullanalım” ifadesine sahibiz. İhbari bir tanımın durumunda ise, gerçek bir sentetik yargı olan, “İngilizce konuşan insanlar “yard”ı [...]nı kastetmek için kullanırlar” ifadesine sahip oluruz. Birinci durumda bir anlam beliriyor; ikinci durumda, ondan haber veriliyor. Fakat şu anki durumda o, *varsayılıyor*. Başka bir deyişle, eğer insanların “yard”ı, üç fiti temsil etmek üzere kullandıkları sentetik yargının doğruluğunu varsayarsak, *tanımlanan sözcüğün yerine tanımlayıcı ibareyi koyarak*, bir totolojiye varır dayanırız: “Üç fit üç fittir. “

III. OLASILIK

Biz sadece yargı çeşitlerini ya da önermeleri göz önüne almaktayız. Bu kısımda birtakım durumları ya da dışarıyla ilintili yargıları değerlendiriyor olacağız. Ancak aralarında yakın bir bağ vardır. Her ne zaman bu durumların var olduğu yargı kendi içinde çelişkili bir şey olmasa ve mantıksal olarak imkansız olsa da, yargı kendi içinde çelişkili olduğu zaman, durumların *mantıksal olarak mümkün* olduğu söylenir.

Orada yuvarlak bir karenin olması mantıksal olarak imkansızdır. Eğer biz, “kare” ve “daire” sözcükleriyle İngilizce’de geleneksel olarak kastedilen şeyin ne olduğunu söylemek istersek, bu iki sözcüğün tanımları birbirine zıt düşer. Tanım yoluyla bir daire, (diğer şeyler arasında) dört köşeli olmayan herhangi bir şeydir; bu yüzden, bir dairenin kare olduğunu söylemek, dört köşeli olmayan bir şeyin dört köşeli olduğunu söylemek olacaktır. Tabii ki bu da kendi içinde çelişkili bir yargıdır. Hatta orada kare daire olması mantıksal olarak imkansızdır. Eğer o bir daireyse, kare olamaz; eğer kare ise daire olamaz. “Ola-

maz” burada *mantıksal* bir “olamaz”dır, demek, onun için böyle olmak *mantıksal* olarak imkansızdır anlamına gelir.

Diğer yandan, kendi kas gücünüzle havada on bin fit yüksekliğe zıplamanız sizin için mantıksal olarak mümkündür. Böyle yaptığınızı söylerseniz, yanlış sentetik bir yargı kuruyor olacaksınız; fakat sizin yargınız kendi içinde çelişkili olmayacaktır. “Havaya on bin fit yüksekliğe zıpladım”la ilgili kendi içinde hiçbir çelişki yoktur. Yargı tarafından betimlenen işlerin durumları *mantıksal* olarak mümkündür.

Eğer bu tuhaf görünüyorsa, mantıksal imkanlılığı sık sık diğer tür imkanlılıkla, yani *empirik* imkanlılıkla karıştırmamızdan dolayıdır. Bir genel durum, doğanın yasalarına aykırı olmadığı sürece, deneysel olarak mümkündür. Buna göre, sizin için on bin fit havaya sıçramak ya da onuncu katın penceresinden atlayıp aşağıya doğru düşmemek, mantıksal olarak değil, deneysel olarak imkansızdır.

Şimdiye dek bildiğimiz kadarıyla, doğa yasaları değişmez; bundan dolayı, bir zaman deneysel olarak mümkün olan, başka herhangi bir zamanda deneysel olarak mümkündür. Yüzyıl önce deneysel olarak imkansız olduğunu düşündüğümüz şey, şimdi deneysel olarak mümkün hale gelebilmiştir; fakat bu durumda, doğa yasaları hakkında kolayca yanılgıya düştük. Bir zamanlar hiç kimse radyoaktivite ve atom çekirdeğinin parçalanması gibi olağanüstülüklerin deneysel olarak mümkün olduğuna ihtimal vermemiştir. Oysa onlar yanlıştı. Doğa, bizim şimdi bile kestirmekten uzak olduğumuz yollarla işler. Bu şu anlama gelir: Deneysel olarak mümkün olan şeyler, bizim şimdi bildiğimizden daha fazladır.

Bir çağdan diğerine değişen şey, *teknik* imkandır. Teknik imkanlılık, sadece katıksız doğa yasalarını içermez, ayrıca, daha önce oluşturmaktan aciz kaldığımız koşulları üretmek için bu yasaları kullanma yeteneğimizi de içine alır. Bundan bir yüzyıl önce jet uçağının yapımı teknik olarak mümkün değildi, ama şimdi mümkün. Mars’a gidecek bir uzay gemisi bu gün teknik olarak mümkün değildir, fakat birkaç yıl içinde bu olabilir. Doğa yasalarının kendileri değişmez; değişen, teknik bakımdan mümkün olmayan ya da birkaç yıl öncesine kadar tasavvur bile edilemeyen pek çok şeyi teknik olarak mümkün kılan yasalara ilişkin bilgimizdir.

İmkanlılık Tipleri Arasındaki İlişki: Eğer genel bir durum mantıksal olarak imkansızsa, o zaman başka açılardan da imkansızdır. Örneğin, “yukarıya düşmek” mantıksal olarak mümkün değildir, çünkü “düşme” aşağıya doğru

gitmek demektir; öyleyse *yukarıya düşmek*, kendi içinde çelişkili olan *aşağıya yukarıya gitmek* olacaktır. O halde *yukarıya düşmek* mantıksal olarak mümkün değildir ve tabii ki teknik açıdan imkansız olduğu gibi empirik açıdan da imkansızdır.

Ancak bu, başka benzer bir yerde işlemez. Herhangi bir zamanda teknik olarak imkansız olan bir şeyin, deneysel olarak tamamen imkansız olması da gerekmez. Örneğin, beş yüz milyon ışık yılı uzaklıktaki bir galaksinin fotoğrafını çekmek gibi. Deneysel olarak imkansız olan bir şeyin, mantıksal olarak imkansız olması gerekmez. Örneğin, kaynağından uzaklaştıkça daha da güçlenen ışık gibi. Üç dakikada New York'tan Kaliforniya'ya seyahat etmek, şu an teknik olarak mümkün değildir, bununla beraber, kim bunun deneysel olarak hiçbir şekilde mümkün olmayacağını söyleyebilir? Bildiğimiz kadarıyla yerçekimi yasasına maruz olmayan herhangi bir varlığın olması deneysel olarak imkansızdır, ancak bunu ileri sürerken hiçbir çelişkinin olmaması dolayısıyla mantıksal olarak imkansız değildir. Öyleyse şöyle diyebiliriz:

Mantıksal olarak imkanılı —→ Mantıksal olarak imkansız

Deneysel olarak imkanılı —→ Deneysel olarak imkansız

Teknik olarak İmkanılı —→ Teknik olarak imkansız

Bu bize, bilim açısından neyin deneysel olarak imkanılı olduğunu söyleyecektir. *Uygulamalı* bilim açısından ise bize neyin teknik olarak imkanılı olduğunu söyleyecektir. Bizim burada asıl merakımız, mantıksal imkanılılığın neliğidir. Diğerleri burada yalnızca mantıksal imkanılılığın ayırt edilmesi için zikredilmektedir. Gelecek sayfalarda çok defa karşımıza çıkacak soru, “Bu veya şu genel durum, mantıksal olarak imkanılı mıdır, değil midir?” Bunu yaparken, imkanılılığın öteki türleri ile mantıksalı karıştırarak “hayır” gibi erken bir yanıt vermemeye dikkat etmeliyiz. Örneğin, objelerin renklerine bağlı olarak daha hızlı ya da daha yavaş düşmeleri, sizin çenenizi hiç duraksamadan ardı ardına şaklatmanız, mide fesadına uğramadan bin galonluk suyu on dakika içinde içmeniz, bir adamın bir milyon yıl yaşaması, kedilerin enik doğurması ve köpeklerin de kedi yavrusu doğurması *mantıksal olarak* imkanılıdır. Şimdiye kadar bildiğimize göre, bunların hiçbiri deneysel olarak mümkün değildir. Onların mantıksal olarak imkanılı olduğunu söylediğimizde, gerçekleşeceklerini umduğumuzu kastetmeyiz, hatta meydana gelecekleri uzak deneysel imkanılılığın bulunduğunu düşündüğümüzü bile kastetmeyiz. Biz sadece, onların meydana

geldiğini ya da geleceğini ileri sürersek, yanlış çıkacak olsa da, iddiamızın kendi içinde çelişkili olmayacağını kastederiz.

Aynı düşünceyi ifade etmenin bir başka yolu şudur: Mantıksal olarak imkansız, herhangi bir evrende (en azından insan aklına yatkın olan bir evrende) vuku bulamaz; sadece deneysel olarak imkansız olan, *kimi* evrenlerde vuku bulabilir, ancak bizim evrenimizde tesadüfen olmaz. Örneğin, yaşayan varlıklar için oksijen, nitrojen, karbon ve hidrojen olmaksızın var olmak deneysel olarak imkansızdır. Ancak, bazı yaşam formlarında bunlardan biri veya daha fazlası olmaksızın hayatın var olabilmesi mantıksal olarak mümkündür.